

LOVORKA ČORALIĆ, **U gradu svetoga Marka. Povijest hrvatske zajednice u Mlecima**, Golden marketing, Zagreb 2001., 521 str.

Djelo "U gradu svetoga Marka. Povijest hrvatske zajednice u Mlecima" treća je knjiga mlade hrvatske povjesničarke objelodanjena u izdanju izdavačke kuće *Golden marketing*. Uvodna poglavlja ovog djela donose pregled problema koji se nameću istraživaču u proučavanju hrvatske zajednice u Mlecima od ranog srednjeg vijeka do XX. stoljeća. Pritom autorica iznosi cjelovit uvid u korištenu arhivsku građu i literaturu. Iscrpna analiza izvora, kao što je istaknuto u uvodnom dijelu knjige, nužna je radi prikaza onih osobitosti koje su predstavljale temelj identiteta hrvatske zajednice u Mlecima, a što se često zanemarivalo u stranoj historiografiji.

U poglavlju posvećenom proučavanju smjerova migracija hrvatskog stanovništva u razdoblju od XV. do XVII. stoljeća razlučeno je nekoliko važnijih: sjeverni/sjeverozapadni smjer prema Austriji, Ugarskoj, Slovačkoj i Češkoj (Moravskoj), više zapadnih smjerova, prema Istri, Gorici, Kranjskoj, Štajerskoj i prema Furlaniji te prekojadranski smjer od Veneta do Apulije kao jedna od mogućnost koja se pružala hrvatskom življu u vrijeme pojačane Osmanske prijetnje. Autorica prati ritam seoba od početaka hrvatskih iseljavanja u prekojadranske krajeve od XIII. do XVI. stoljeća, podrijetlo iseljenika kao i uzroke iseljavanja u Veneciju tijekom dužeg povijesnog razdoblja. Time je pružen uvod u pregled povijesti Hrvata u Mlecima.

U trećem (68-74) i četvrtom poglavlju (75-80) autorica postepeno u vremenskom slijedu analizira povijesne okolnosti koje su utjecale na formiranje hrvatsko-mletačkih veza tijekom stoljeća (IX. - XVIII.) te formiranje prvih "skjavuna" tj. hrvatskih zajednica u Mlecima. Ujedno iznosi temeljne brojčane podatke (81-83) i razmatra podrijetlo hrvatskih iseljenika (84-99) s obzirom na geografsko područje i njihov društveni status. Pritom je zapaženo pojačano iseljavanje iz mletačkih stečevina na istočnojadranskoj obali – Dalmacije i Boke Kotorske.

U dijelu knjige naslovljenom "Mjesta stanovanja hrvatskih iseljenika u Mlecima" (101-121) autorica isprva daje uvid u složenu urbanu strukturu Venecije kao i mijene tijekom stoljeća. Ujedno pojašnjava prostorni razmještaj pojedinih nacionalnih skupina unutar grada da bi temeljito pristupila problemu naseljavanja hrvatskih stanovnika u gradu na lagunama. Pritom je istaknuta važnost otočića Castello u kojem se nalazila jezgra hrvatske iseljeničke zajednice tijekom stoljeća. Također je analizom mletačkih popisa stanovništva (katastika) za razdoblje XVI. do XVIII. stoljeća i hrvatskih toponima proučena s jedne strane brojnost hrvatskog življa, a s druge snaga utjecaja na život pojedinih gradskih četvrti u čijim je nazivima sačuvan spomen na Hrvate.

U nekoliko sljedećih poglavlja (122-182) obrađeno je više tema iz svakodnevnice hrvatske zajednice u Mlecima. Pri tome su razmotrene teme kao što su profesionalna djelatnost hrvatskih iseljenika, njihova zanimanja, potom obiteljski život kao i kultura

stanovanja. Najveći dio hrvatskih iseljenika djelovao je unutar zanimanja tradicionalnih za istočnojadransku obalu, vezanih za mletačku vojno-pomorsku industriju i razne obrte. Tako je velik dio hrvatskih iseljenika bio zaposlen u poslovima na izradi i održavanju brodova. Od ostalih zanimanja najzastupljeniji su drvodjeljsko-tesarski, građevinski, obučarski i tesarski. Velik dio trgovaca iz gradskih središta na istočnoj obali Jadrana povremeno se ili stalno naseljavao u gradu na lagunama. Hrvati su se, pored toga, zapošljavali i u državnim službama, obično na manje odgovornim činovničkim položajima i magistraturama. U Veneciju su povremeno dolazili hrvatski vojnici u sastavu mletačkih postrojbi. Hrvatsko stanovništvo vezano za duhovne službe pripadalo je uglavnom svjetovnom svećenstvu, a čest je slučaj bio da se udovice hrvatskih iseljenika pridružuju u starosti laičkim trećim redovima, dok su redovnici hrvatskog podrijetla najzastupljeniji u redovima dominikanaca i franjevac. Jedan dio hrvatskih stanovnika u Veneciji bio je zaposlen kao kućna posluga uglednijih mletačkih građana i duhovnih osoba. Autorica, nadalje, ukazuje na običaj sklapanja brakova unutar iseljeničkih zajednica vezanih za pojedini kraj u domovini, kao i na vezanost hrvatskih iseljenika unutar pojedinih profesija. Donosi, pored toga, brojne detalje vezane uz materijalnu kulturu hrvatskih iseljenika u Mlecima, posebno kulturu stanovanja i odjevanja.

U zasebnom je poglavlju obrađen vjerski život hrvatskih iseljenika u Mlecima (191-211). Na temelju arhivske građe, uglavnom legata, proučen je odnos hrvatskog stanovništva prema crkvenim ustanovama i duhovnim osobama u Mlecima. Oporuke koje sadrže pojedinosti vezane uz pogrebe, podjele legata crkvenim ustanovama i duhovnim osobama svjedočanstvo su o običajima hrvatskih iseljenika koji se, kako naglašava autorica, nisu bitnije razlikovali od običaja ostalih stanovnika Venecije. Uočena je, nadalje, povezanost hrvatskih iseljenika s vjerskim ustanovama u Castelli, osobito dominikanskim i franjevačkim redom kao i stolnicom S. Pietro di Castello.

Hrvatska bratovština sv. Jurja i Tripuna kao matično stjecište hrvatskih iseljenika u gradu na lagunama obrađena je u zasebnom poglavlju (215-262). Autorica isprva donosi povijesni presjek života ove zajednice, a potom na temelju dokumenata analizira unutarnju organizaciju i podjelu vodećih dužnosti u Bratovštini. Naglasak je osobito dan karitativnoj djelatnosti ove zajednice koja se brinula za život svojih članova pružajući im jednako materijalnu i duhovnu potporu. Na temelju oporučnih legata hrvatskih građana u Veneciji proučen je njihov odnos prema Bratovštini te općenito vezanost hrvatskih iseljenika unutar ove zajednice. Poseban je dio ovog poglavlja posvećen umjetničkoj baštini Bratovštine koja se uglavnom odnosi na slikarska ostvarenja uglednog venecijanskog renesansnog slikara Vittorea Carpaccia.

U zasebnom su poglavlju (263-274) proučene veze hrvatskih iseljenika u Mlecima sa njihovim krajevima u domovini kroz analizu njihovih posjeda, te obiteljskih i prijateljskih

veza s prekomorskim življem. Premda se jedan dio hrvatskih doseljenika asimilirao s autohtonim stanovništvom grada na lagunama, veliki je dio zadržao trajne veze sa domovinom kao i obilježja vlastitog identiteta. Najčvršća poveznica iseljenika s domovinom bili su njihovi posjedi u matičnim mjestima. U brojnim oporukama spominju se tako pored pokretnih dobara i razne nekretnine koje su se nalazile u domovini – zemljišta i kuće. Pojedinci su također održavali stalne veze sa rodbinom i znancima u domovini koji se također nerijetko spominju u oporukama ili kao svjedoci ili primaoci određenih dobara. Nerijetko su i cijele komune bile darivane u tim oporučnim legatima osobito u vrijeme pojačane osmanske opasnosti kada se javlja potreba za obnovom gradskih bedema. Pored toga, proučene su i veze iseljenika sa vjerskim ustanovama i duhovnim osobama u gradovima na istočnoj obali Jadrana pri čemu se pripadnici različitih društvenih slojeva bilježe kao darovatelji domovinskih vjerskih ustanova i duhovnih osoba.

Osim u pozitivnim aspektima života na lagunama Hrvati su bili ujedno sudionici i mračnije strane života, zabilježene u brojnim sudskim procesima, osudama na progone i zatočenišva (275-294). Autorica zaključuje da hrvatsko iseljeničko stanovništvo u Veneciji, premda planski od venecijanske vlasti naseljavano u točno određenim djelovima grada, nije bilo marginalizirano niti zakonski izdvojeno već potpuno zakonski ravnopravno s ostalim članovima gradske zajednice. U skladu s tim podlijegalo je zakonskim propisima grada pa se u onovremenim venecijanskim sudskim zapisima bilježe i imena pojedinih hrvatskih useljenika koji su se u vihoru života ogriješili o zakone Republike. Istraživanje obuhvaća Hrvate trajno nastanjene u gradu na lagunama kao i one koji su ondje dovedeni iz domovine radi provedbe sudskog procesa ili kazne. Premda spomen Hrvata u raznim oblicima sudskih spisa nije čest, ipak su njihova imena prisutna u gotovo svim vrstama počinjenih zločina – ubojstava, bogohulstva, svodništva, prostitucije, krivovjerja, magije, pristajanja protestantizmu, političkih prijestupa.

U posljednja dva poglavlja obrađeno je novo razdoblje života hrvatske zajednice u Mlecima od pada Mletačke Republike 1797. godine do početka XX. stoljeća (295-345). Riječ je o formiranju novih jezgri hrvatskog stanovništva u Veneciji te o kontinuitetu veza dviju obala usprkos čestim političkim sukobima. Temeljito je obrađen niz arhivskih dokumenata u kojima se spominju ugledni hrvatski umjetnici, književnici i znanstvenici koji su tijekom stoljeća dali značajan doprinos mletačkoj kulturi. Djela hrvatskih slikara, staklara i drvenara, književnika i glazbenih umjetnika podjednako su prisutna i predstavljaju vrijedan doprinos venecijanskoj kulturi, dugo vremena centru svih kulturnih zbivanja u tom dijelu Europe. Pomicanje središta kulturnih zbivanja tijekom XIX. i XX. stoljeća prema sjeveru odrazilo se i na usmjerenja hrvatskih umjetnika. No za velik dio njih u cijelom tom razdoblju Venecija ostaje jedan od "sanjanih gradova" ... koji uvijek iznova, od Vidovića do Botterija, u neiscrpnom koloritu lagunarnih veduta pronalaze ishodišta i odgovore na bezbroj pitanja umjetničke radoznalosti".

U završnom dijelu knjige sveobuhvatan je zaključak, iscrpan popis izvorne građe, literature, dodatak sa raznim statističkim obradama arhivskog materijala, kao i kazalo toponima i etnonima, osoba te predmetno kazalo (346-520). Knjiga pored toga sadrži znatan broj crno-bijelih fotografija gradskih četvrti, građevina, arhitektonskih detalja, predmeta umjetničkog obrta, te umjetničkih slika izrađenih ili naručenih od hrvatskih stanovnika u Veneciji.

Impresivni fond arhivskog materijala, temeljitost njegove obrade kao i uistinu širok raspon tema koje se u djelu obrađuju daju ovoj knjizi iznimnu uvjerljivost i autentičnost, dok autorski pristup iskrene nadahnutosti i proživljenosti problematike plijeni pozornost čitaoca. Riječ je o djelu autorice koja pripada mlađoj generaciji hrvatskih povjesničara, školovanih u maniri klasične historiografske akribije i kroz rad na arhivskom materijalu, a ujedno otvorene suvremenom interdisciplinarnom pristupu u proučavanju prošlosti. Primjetna je iznijansiranošću osjećaja za raznolike pristupe kao što je to učinjeno u analizi materijalnih okolnosti opstojanja hrvatskih iseljenika u Veneciji, njihovog svakodnevnog života, profesionalnoj djelatnosti, umjetničkom izrazu, vjerskom životu kao i mračnoj strani kašnjeničkog života sagledanoj kroz zapise sudskih kancelarija tijekom više stoljeća. Ovo djelo stoga predstavlja značajan doprinos proučavanju povezanosti Venecije i hrvatske obale tijekom više stoljeća, te doprinosi povijesnoj znanosti umješnom analizom raznih aspekata iz svakodnevnog života hrvatske zajednice u Mlecima. Zaključimo da je riječ o izuzetno vrijednom djelu nove hrvatske historiografije koje pruža višestruki užitek svojom sadržajnošću, analitičnošću i nadahnutošću.

Meri Kunčić

JEAN-FRANÇOIS NOËL, **Sveto Rimsko Carstvo**, Barbat, Zagreb 1998., 204 str.

Izdavačka kuća *Barbat* iz Zagreba u posljednje vrijeme pokazuje veliko zanimanje za tiskanje studija s područja historiografije, osobito onih koje obrađuju srednjovjekovnu i novovjekovnu tematiku. Možemo li suditi prema nekim objelodanjenim djelima, osobito se pažnja pridaje problematici Srednje Europe (*Mitteleurope*) s civilizacijskog, povijesnog, pravnog, kulturološkog, vjerskog i drugih motrišta. Budući je Hrvatska tijekom cijele svoje povijesti pripadala, pored mediteranskog i ovom, srednjoeuropskom okruženju, svaka studija koja razmatra problematiku *Mitteleurope* dolazi u središte zanimanja kako znanstvene, tako i šire čitalačke publike u Hrvatskoj.

Veliko zanimanje hrvatske javnosti za studije o *Mitteleuropi* višestruko je uzrokovano. Ponajprije, u posljednjih 45 godina malo je studija tiskano u Hrvatskoj i prevedeno na hrvatski jezik, a koje bi Hrvatsku prikazivale u njezinu prirodnom okruženju. Događalo se to ponajviše zbog političkih razloga. Pored toga, i ostale zemlje koje se tradicionalno